

MARX VE ÖNCÜLLERİNDE YABANCILAŞMA KAVRAMI
Alienation Concept by Marx and His Predecessors

Emine AYDOĞAN*

Özet

Yabancılaşma kavramı insanlık tarihinde diğer sosyal alanlarda olduğu gibi felsefede de insanın en temel problemlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Genel olarak yabancılaşma kavramı, özne ile nesne ya da bilinç ile şeyler arasındaki ilişkinin bozulması ya da öznenin ötekileşmesidir. Yabancılaşma ile ilgili olarak felsefe tarihine bakıldığı zaman ilk akla gelen isim Hegel'dir. Çünkü bir başkası olmak fikriyle yabancılaşma kavramına ilk olarak Hegel'de rastlamaktayız. Ancak bizim buradaki uğraşımız yabancılaşmayı öncüllerinden daha farklı olarak toplumsal ve iktisadi bir bağlamda ele alan Hegel'in ardıllarından biri olan Marx'dır. Marx Sol Hegelci kanattan biri olarak Hegel teolojisinden radikal sonuçlar çıkarır. Bunun sonucu olarak Hegel yabancılaşmayı bilinç düzeyinde ya da mutlağa dair kavrayışı içerisinde tutarken, Marx yabancılaşmayı materyalist bir konumda iktisad ile ilişkilendirir. O yabancılaşmada üretim sürecini suçlu ilan eder ve bunun için pratik bir çözüm sunar. Makalede Marx'ın bu devrimci ve pratik felsefesinde yabancılaşmayı nasıl okuduğu ve yabancılaşma kavramının Hegelci ve Feuerbachçı temelleri ortaya konmaya çalışıldı.

Anahtar Sözcükler: Yabancılaşma, Hegel, Feuerbach, Marx, Bilinç, Üretim ilişkileri.

Abstract

Alienation is one of the fundamental problems in philosophy as it has been in other social sciences throughout human history. Alienation concept can generally be defined as the deterioration of relation between subject or object or conscious and things or the condition which estranges a person from his or her humanity. Hegel is the first name to come to your mind when philosophy history regarding alienation is mentioned. Because, Hegel was the first to come up with the alienation concept through being another person. However, the purpose of this study is to mention about Marx that is one of Hegel's predecessors and analyze alienation in a way different from Hegel in terms of social and economical view. Marx reaches radical results through Hegel theology as one of Hegelian Leftist. As a result, while Hegel approaches alienation in a conscious level and an understanding of absolute, Marx relates alienation with economy in a materialist position. He blames production process in alienation and offers a practical solution for this. The purpose of this study is to suggest the way Marx analyzed alienation in this revolutionary and practical philosophy and Hegelian and Feuerbachian foundations of alienation concept by Marx.

Key Words: alienation, Hegel, Feuerbach, Marx, conscious and production relations.

Yabancılaşma kavramı genel olarak özgün anlamı içinde, bir şeyi ya da kimseyi başka bir şeyden ya da kimseden uzaklaştıran, başka bir şeye ya da kimseye yabancı hale getiren eylem ya da gelişmedir. Daha özel olarak felsefe de ise yabancılaşma, şeylerin, nesnelerin bilinç için yabancı, uzak ve ilgisiz görünmesi, daha önceden ilgi duyulan şeylere, dostluk ilişkisi içinde bulunulan insanlara karşı kayıtsız kalma, ilgi

*Arş.Gör.,AtatürkÜniversitesiEdebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, El-mek: e.aydogan@atauni.edu.tr

duymama hatta bıkkınlık ya da tiksinti duyma anlamına gelir. (Cevizci 2010: 1617) Bu tanımlardan hareketle denilebilir ki yabancılaşma özne ile nesne ya da bilinç ile şeyler arasındaki ilişkinin bozulması ya da öznenin ötekileşmesidir.

Yabancılaşma kavramının felsefe tarihinde Hegel ile beraber ortaya çıktığı kabul edilse de yabancılaşmanın kaynağına Hegel öncesinde birçok isim konulabilir ve bu isimlerden ilki de Plotinos'dur. Çünkü ilk kez Plotinos ile 'kendine yabancılaşma' kavramı bir felsefi bilgi sistematığının temel belirleyeni oluyor. (Tuğcu 2002: 57) Şöyle ki Yeni Platonculuğun kurucusu olan Plotinos Antik Yunan felsefesinin de son önemli ismidir. Plotinos her ne kadar Platonculuğun devamı olarak görülse de bazı noktalarda Platon'dan ve Platonculuktan ayrılır. Öğretisinde Aristoteles ve Stoacılığında etkisi vardır. Genel olarak felsefesine baktığımızda Plotinos'ta var olan tek bir şeydir. O da tindir, Tanrı'dır. Plotinos onu Bir olarak adlandırır. Onun haricindeki tüm şeyler O'ndan sadır olur. Bu aşkın Bir'den her şeyin çıkması bir varlık hiyerarşisi şeklinde olur:

"Nasıl ki, varlıklar güneşe, ışık kaynağına yakın oldukları ölçüde, aydınlık içinde olup, güneşten uzaklaştıkları ölçüde, karanlığa gömülürlerse, aynı şekilde Plotinos'un Tanrı'dan başlayan türüm sürecinde, varlıklar, Tanrı'ya yakın oldukları ölçüde değerli ve yetkin, Tanrı'ya uzak oldukları ölçüde değersiz ve kusurludurlar. Bu değer ya da varlık cetvelinin tepesinde yetkin Tanrı vardır." (Cevizci 2009: 164-165)

Plotinos'ta bu varlık hiyerarşisi üç aşama olarak birlikten çokluğa doğru gider ve hiyerarşinin en tepesinde mutlak birlik olarak Tanrı vardır; ilk aşamada Nous, ikinci aşamada Ruh ve son aşamada ise madde vardır. Yani Bir'den Nous (akılsal olan) türemiş, akılsal olandan ruh, ruhdan ise madde türemiştir. Nihai olarak Bir'den maddeye doğru bir düşme olmuştur ki yabancılaşma dediğimiz kavram tamda bu noktada cereyan etmektedir. Şöyle ki birden çokluğa giden süreç yabancılaşmadır; "Hegel'in terimlerini kullanırsak, Plotinos'ta Bir'den aşağıya, çokluğa doğru giden süreç, Tin'in (Geist) kendine yabancılaşması, çokluktan birliğe gitme süreci ise onun kendine, kendi özüne dönmesidir." (Arslan 2012: 86) Burada ruhun maddeye düşmesi yabancılaşmadır. Tabi bu düşme, alçalma zorunludur, çünkü maddenin olabilmesi ruha bağlıdır. Ancak ruhun düştüğü bu karanlıktan kurtulma aydınlığa çıkma, yükselme gücünde vardır ki bu güç ve arzu ruhların doğaları itibarıyla Tanrısal dünyaya ait olmalarından kaynaklanır.

Felsefe tarihinde yabancılaşma kavramıyla ilgili ikinci uğraşımız Fichte'dir. Bunun nedeni Georg Lukács'a göre yabancılaşma kavramını felsefi anlamında ilk kullanan isim O'dur; "Entausserung (yabancılaşmanın Almanca'ya çevirisi) terimi felsefi açıdan, bildiğim kadarıyla hem bir nesneyi öne sürmenin öznenin bir dışsallaşmasını ya da yabancılaşmasını imâ etmesi hem de nesnenin, aklın 'dışsallaşmış' bir edimi olarak düşünülmesi anlamında, ilk olarak Fichte tarafından kullanılmıştır." (Ateşoğlu 2013: 215)

Üçüncüsü ise, yabancılaşma dendiğinde ilk akla gelen ve felsefe tarihinde yabancılaşmanın mimarı olarak görülen Hegel'dir

Hegel ve Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramı daha öncede belirttiğimiz üzere felsefe tarihinde Hegel'le başlar ya da Afşar Timuçin'in ifadesiyle; bir başkası olmak fikriyle birlikte yabancılaşma kavramını bize Hegel armağan etmiştir. (Timuçin 1992: 16)

Alman İdealizminin en önemli ismi ve felsefe tarihinin de kırılma noktalarından biri olarak Hegel'in genel olarak felsefesine bakılırsa O'na göre varlık, düşünce gibi, diyalektik yöntemle uygun olarak boyuna gelişen, ilerleyen bir süreçtir. Bu gelişmenin temelinde kendi kendini açan belli bir ereğe yönelen, ilke vardır. (Bozkurt 2009: 51) Bu gerçekten var olan ilke Mutlak, Akıl, Tin ya da Geist'dir. Tabi Hegel'in bu Mutlak ya da Geist dediği şeyle anlatmak istediği evrenden aşkın bir varlık yerine bütün bir evrendir. Bu Geist'in bir kendini gerçekleştirme, tanıma ve bilme süreci vardır ki bu diyalektik bir süreçtir. Geist'in kendini gerçekleştirme süreci üç aşamada gerçekleşir. Hegelci diyalektiğin tezi olan ilk aşamada Geist ya da Tin kendi başıdır, dışarıya açılmamıştır ki, onun bu durumu şöyle ifade edilebilir; "Birinci aşamada Tin ya da İde kendi içindedir, kendi kendisiyle sınırlanmıştır, kendi kendine bir varlıktır. Onun bu aşamada başlıca özelliği bir olanaklar alanı olmasıdır, özünde saklı gücü henüz gerçekleştirme eylemine geçmemiştir. Oysa onun kendini bilmesi, kendi özünün bütünlüğünü kavraması için gerçeklik kazanması gerekir." (Bozkurt 2009: 52)

Hegelci diyalektiğin antitezi ve kendini gerçekleştirmenin ikinci adımında Geist ilk gerçekleşmesini doğada bulur. Geist burada kendini gerçekleştirmeye doğru ilk adımını atmış olsa da aynı zamanda kendi özünden kopmuş, başkası olmuştur. Yani kendine yabancılaşmıştır. Çünkü doğa bir zorunluluk ve olumsuzluk alanı olduğu için Geist da burada özgürlükten, bilinçten yoksundur. Geist kendi dışına çıkıp, kendinden uzaklaşmak kaydıyla kendine yabancılaşmıştır. Tabi Geist'in kendini tam anlamıyla gerçekleştirebilmesi, kendini bilmesi için bu yabancılaşma sürecinden geçmesi, kendini nesnelleştirmesi gerekir ki kendisine bu nesnelleşmeyi olumsuzluk alanı olarak doğa sağlar. (Copleston 1985: 60-62)

Geist'in bu yabancılaşma durumundan kurtulabilmesi için kendine dönmesi gerekir. Bu da kendini gerçekleştirmenin üçüncü adımı olan kültür ve tarih alanında Tinsel dünyada olur. Varlık tin olarak var olmaya ve özünü yeterli olarak belirtmeye ancak insan tininde ve onun yoluyla ulaşmaktadır. (Copleston 1985: 96) Geist tinsel dünyada özgürlüğe ve gerçek varoluşa kavuşur, kendine dönmesiyle kendi bilincine varır. Tabi buradaki özgürlükle ilgili olarak kültür ve tarih alanı da zaman ve mekâna bağlıdır ancak insan burada doğal dünyadan farklı olarak bir bilinç varlığıdır ve zaman ve mekân onun bilincindedir. Bundan dolayı da özgürlük bilincine sahip olur. Geist buradaki gelişimini öznel ruh, nesnel ruh ve mutlak ruh olmak üzere üç aşamada tamamlar. Tinsel dünyaya geçişin ilk aşaması olan öznel ruh da tin henüz eksiktir; tin bireyde uyanmaya başlar. Nesnel ruhta tin özüne döner; "burada 'ide' (Tin) kendi özüne uygun gelen bir varlık alanını, yeni bir evreni gerçekleştirmiştir. Bu alanın başlıca öğeleri toplum, devlet ve tarih gibi kültür ürünleridir. Bu alanın başlıca özelliği, özgürlüğün egemenlik sağlamasıdır." (Bozkurt 2009: 54)

Geist'in üçüncü aşaması ya da düzeyi olarak Mutlak ruh, öznel ve nesnel ruhun daha yüksek bir düzlemdaki birleşimi ya da birliğidir.(Copleston 1985: 98) Burada Geist kendinin tam anlamıyla bilincine varır. Bu aşamanın öğeleri ise sanat, din ve felsefedir. Hegel bu üç öğeyi de tarihsel bir gelişim seyrinde vermiştir.

Sonuç olarak Hegel'de yabancılaşmayla ilgili olarak diyebiliriz ki Hegelci diyalektiğin iki önemli uğrağı vardır; dünyadaki nesnelleşme ve kendinin yabancılaşması. (Hyppolite 2010: 120) Hegel'in felsefesi bu bahsettiğimiz yabancılaşmanın üstesinden gelme çabasıyla şekillenmiştir.

Feuerbach ve Yabancılaşma

Marx'dan önceki son durağımız yabancılaşmanın bir diğer önemli ismi olarak Feuerbach'dır. Feuerbach Alman idealizminden materyalizme geçişin ilk uğrağıdır ki bu nedenle Marx felsefesi için de itici bir güç olmuştur. (Cevizci 2009: 857) Öyleki Marx onu eski felsefenin fatihi olarak görür. (Marx 2014: 158) Feuerbach felsefesi Marx'ın materyalizmi için adeta bir giriş olmuştur.

David Friedrich Strauss Hegel öldükten sonra onun ardıllarının bölünmesiyle onları sağ ve sol Hegelciler olarak adlandırmıştır. Sağ hegelciler Hegel felsefesini geleneksel Hristiyanlığın savunusunda kullanırken sol Hegelciler Hegelcilikten teolojik açıdan radikal sonuçlar çıkarmışlardır. (Ateşoğlu 2013: 215) İşte Feuerbach ve Marx sol hegelci kanatta bulunan isimler olarak Hegel felsefesinden dini açıdan radikal sonuçlar çıkarırlar. Tabi Marx üzerindeki Hegel etkisi Feuerbach aracılığıyla gerçekleşmiştir. (West 2013: 80) Bu yüzden Feuerbach Hegel'den Marx'a geçilirken uğranması gereken önemli bir uğrak olarak görülmüştür.

Feuerbach felsefesinde ki temel nokta onun din eleştirisidir. Din eleştirisinde o Hegel'den fazlasıyla etkilenmiştir, Hegel eleştirisiyle işe başlamış ve Hegelden çıkış yolunu yine Hegel felsefesinde bulmuştur. Daha öncede bahsettiğimiz üzere Hegel felsefesinde gerçekten var olan rasyonel bir bütün olarak Geist ya da Tin'dir ve bütün tikeller bu bütünlü ilişki sayesinde anlam kazanır. Oysa Feuerbach için temel gerçeklik insandır. Çıkış noktası olarak insanı temele alır. İlgiyi teolojiden antropolojiye kaydırır. Feuerbach bu temelden hareketle Hegel'in yabancılaşmasını eleştirir; "Feuerbach, Hegel'in doğanın Mutlak Tinin kendisine yabancılaşmış biçimi olduğu görüşüne karşı çıkararak, insanın kendine yabancılaşmış biçimi olarak, insanın kendine yabancılaşmış Tanrı değil Tanrının kendine yabancılaşmış insan olduğunu ileri sürer." (Erdost 2010: 11) İşte buradan hareketle temel noktamız insanın kendine yabancılaşmış Tanrı değil Tanrının kendine yabancılaşmış insan olduğudur ki bu ifade Feuerbach'ta yabancılaşmanın özünü oluşturur.

Feuerbach'ın bu tezini destekleyen din eleştirisine bakmak gerekirse; ilkin Feuerbach dini; insanı hayvandan ayıran temel bir fark olarak görür ki Hristiyanlığın özünde bunu şöyle dile getirir; "Dinin çıkış noktası, insanla hayvan arasındaki o büyük farktır: hayvanların dini yoktur." (Feuerbach 2004: 21) Burada dinin temel yönü "sonsuzluğun bilinci olmasıdır, bu nedenle din, insanın kendi doğasının

bilincinde olmasından başka bir şey olamaz, sonlu ya da sınırlı bir şey olarak değil ancak sonsuz bir doğa olarak düşünülebilir.” (Feuerbach 2004: 22) Öyleyse din insanın kendini aşmasının bir yolu olarak ortaya çıkmıştır. İkinci olarak Ona göre din; insan aklının bir rüyası bir düşüdüdür. (Feuerbach 2004: 14)

Dini böyle yorumlayan Feuerbach da Tanrı'nın ele alınış tarzına baktığımızda; Feuerbach da Tanrı insandan bağımsız olarak değil de insanın kendi kendisinin bir nesneleştirilmesi olarak ortaya çıkar ki insanın kendisine yabancılaştığı yer tamda burasıdır. İnsan kendi doğasını nesneleştirmek suretiyle Tanrı'ya ulaşırken kendine, özüne yabancılaşmıştır. İnsan kendisindeki bütün olumlu nitelikleri abartıp Tanrıya aktararak kendini olumsuzlar ve fakirleştirir; “Tanrı'nın zenginleşmesi için insanın yoksullaşması gerekir, yani Tanrı her şey, insan ise bir hiç olmalıdır.” (Feuerbach 2004: 51) Tabi Feuerbach dini eleştirmekle birlikte onun değersizleştirmez. Çünkü Feuerbach'a göre; “din lafzen yanlış olsa bile, o yine de insanın ihtiyaçlarının en derinlerinde köklemiştir.” (West 2013: 81)

O halde sonuç olarak Feuerbach'ta yabancılaşma dini yabancılaşmaya karşılık gelir. Feuerbach felsefesinde insan doğasını merkeze alarak dini ve Tanrı'yı yorumlar. Hegel deki yabancılaşma merkezini teolojiden antropolojiye kaydırır.

Marx ve Yabancılaşma

19.yy. felsefesinin en önemli isimlerinden biri olan Karl Marx felsefe tarihi içerisinde edindiği konum itibarıyla çağdaşlarından farklılık gösterir. Yani düşüncesi önceki felsefi düşüncelerden bir kopuşu simgeler ki Marx'ın bu kopuşu en iyi kendi ifadesi anlatır; “Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumladılar, aslanan onu değiştirmektedir” (Marx 2013: 17) Bu ifade Marx'ın pratik ve devrimci felsefesini bir bakıma özetlemektedir.

Marx'ın tüm düşüncesinin kökensel fikri bir bakıma tohumu, onun Hegel ve Feuerbach'tan aldığı yabancılaşma fikridir. (Hyppolite 2010: 173) Öyleyse Marx felsefesini tam anlamıyla anlayabilmek onun üzerindeki Hegel etkisini ve Hegel'in Feuerbach'daki yorumunu ortaya koyabilmekle mümkündür. Marx üzerindeki Hegel etkisi tartışılmazdır. Tabi Sol Hegelcilerin çoğu gibi Marx'da Hegel'in bir takipçisi olduğu kadar aynı zamanda onun eleştirmenidir. (Ateşoğlu 2013: 393) O halde Marx'da yabancılaşmayı Hegelci ve Feuerbachçı temellerinden hareketle ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

İlk olarak Hegel'e baktığımızda; Marx'a göre Hegel nesnelleşme ile yabancılaşmayı karıştırmıştır. (Hyppolite 2010: 124) Yani Hegel nesneleşmeyi yabancılaşmayla özdeş hale getirince nesneleşme kötü bir şey olarak ortaya çıkar. Oysa Marx nesneleşmenin kendinde bir kötülük olmadığını ve İnsan ile doğanın bütünleşmesinin de nesneleşme sayesinde olduğunu söyler. (Hyppolite 2010: 125) Ayrıca Hegel yabancılaşma sorununu içsel düzeyde ya da bilinç olguları düzeyinde işlemiştir. Bu da Marx'dan farklı bir düzlemdir ve Marx tarafından da eleştirilmesine neden olmuştur. Eleştirinin özeti ise şudur;

“Hegel yabancılaşmaya pratik bir çözüm sunmayı başaramaz. Fenomenoloji, komünizm tarafından sunulan şeyin yalnızca bir karikatürüdür. Her biri de insanın talihsizliği olan yabancılaşmanın üstesinden gelmeye dair aynı çabayla uğraşır. Peki, Fenomenoloji’deki reçete nedir? Mutlak bilgi, eşdeyişle zihinsel özbilincin zaferi. Yabancılaşmanın üstesinden düşüncede gelinir, eylemde değil. Din ve onun sunduğu ahiret, kendisi ve varlığının yabancılaşması üzerine düşünen insanın felsefi kavrayışı tarafından ele geçirilir; ama pratikte hiçbir şey değiştirilmez. (Hyppolite 2010: 127)

Özetle Marx açısından Hegel yabancılaşmayı pratikte aşmayı becerememiştir ve Kierkegaard’ın ifadesiyle Hegel fikirlerden bir saray inşa etmiştir, ama kendisi bir harabede yaşamaktadır. (Hyppolite 2010: 142-143).

İkinci olarak Feuerbach’a baktığımızda Marx Feuerbach’ında yabancılaşmayı tek yönlü ve eksik olarak ele aldığını ve insanın toplumsal ve tarihi boyutunu dikkate almadığını ifade eder. Yani özet olarak; “Hegel insanın kendi bilincine varmasındaki yabancılaşmadan, Feuerbach’da tarihi olmayan, bir sınıfı olmayan, soyut insanın yabancılaşmasından söz eder.” (Marx 2014: 8) Sonuçta Marx yabancılaşmayı bu iki isimden de farklı bir konuma inşa edecektir ki bu konum da onun tarihsel materyalizmine uygun bir konum olacaktır.

Marx materyalizmine bu uygun konumu belirlerken insan doğasından hareket eder. Genel olarak İnsan özü itibariyle akıllı bir varlık olmasıyla diğer varlıklardan ya da hayvanlardan ayrılma da felsefe tarihinde insani öz farklı şekillerde belirlenmiştir. Örneğin Feuerbach’a göre insanı hayvandan ayıran en temel özelliği onun kendini aşan bir varlık olmasıdır ki kendini aşmanın yolunu da din verir. Diğer bir isim olarak Heidegger insanın varlık nedir ya da varlığın anlamı nedir gibi sorular sormasıyla diğer varlıklar arasından sıyrıldığını savunur. Tüm bunlarla beraber Marx’da insanı bir doğa varlığı olarak ele alır ve onun kendi geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz hayvanlardan ayrıldığını söyler. Bu da şunu gösterir; Marx da üretim, üretim süreci insanın özünü oluşturur ki zaten yabancılaşma da bu kavramlardan hareketle temellendirilecektir.

Marx yabancılaşma teorisinde ‘yabancılaşmış emek’ kavramından hareket eder. Onda yabancılaşmış emeğin ilk görünümü işçinin kendi ürününe yabancılaşmasıdır. Marx bu yabancılaşmayı insan doğa ilişkisi ekseninde anlatır. Şöyle ki Marx’a göre doğa insana hem yaşamak için hem de çalışmak için gerekli olan ürünleri, araçları temin eder. Yani doğa işçi için vazgeçilmezdir ve bu ikisi arasındaki ilişki içsel bir ilişkidir. Tabi bu ilişkide bir açmaz vardır ki oda işçiyi emeğine, ürününe yabancılaştırır;

“...işçi emeğiyle dışsal dünyaya, duygusal doğaya ne kadar çok sahip olursa, kendini iki bakımdan da yaşam araçlarından yoksun kılmış olur: ilkin, duygusal dışsal dünyaya gitgide onun kendi emeğine ait bir nesne olmaktan çıkar; sonrada dolaysız anlatımıyla yaşama aracı, fiziksel beslenme aracı olmaktan habire uzaklaşır.”(Marx 2014: 76)

Demek ki işçi doğanın bu yaşam araçlarını sahiplendikçe, kabullendikçe kendi nesnesinin kölesi olur. Bu yaşam araçları üzerindeki hâkimiyetini kaybeder. İnsan ilkin kontrol mekanizması iken daha sonra kontrol edilen olur. İşte işçinin nesnesine yabancılaşmasının sonucu olarak işçinin ürettiği ile kendisi arasında ters bir orantı oluşur. Ne kadar fazla üretirse kendisi o kadar yoksullaşır tıpkı Feuerbach'da olduğu gibi, insan Tanrıyı zenginleştirdikçe kendini yoksullaştırır; "İşçi ne kadar çok servet üretse, üretimin gücü ve kapsamı ne kadar artsa, kendisi de o kadar yoksullaşır. Ne kadar çok meta yaratırsa kendisi de bir meta olarak o kadar ucuzlar." (Marx 2014: 75) Öyleyse emeğin ürettiği nesne emeğe yabancılaşmıştır. Artık onun karşısına yabancı bir şey olarak çıkar. Özetle Ollman'ın ifadesiyle burada karşılaştığımız şey, insan yapımı bir maddenin insan üzerindeki insanlık dışı gücüdür. (Ollman 2012: 236)

Marx'da yabancılaşmanın ikinci görünümü üretim filinde ya da etkinliğinde görülen yabancılaşmadır. İnsan bu üretim etkinliğiyle doğayı sahiplenir, onu kendi eseri gibi görür. Bu üretim etkinliği insan güçleriyle üç özel ilişki içerisindedir.

"İlk olarak etkinlik, insanın güçlerinin birlikte çalışmasının en başta gelen örneğidir. İkincisi, doğayı ve dolayısıyla doğanın dayattığı bütün sınırlamaları dönüştürerek bu güçlerin gerçekleşmeleri için yeni olanaklar ortaya çıkarır. Üçüncüsü, bir güç olarak, insanın potansiyellerinin geliştiği temel araçtır."(Ollman 2012: 223)

İşte kapitalist çalışma bu üç ilişkiyi geriletme ya da tersine çevirmek suretiyle insanı üretim etkinliğine yabancılaştırır. Bu yüzden bir üretim etkinliği olarak Marx çalışmayı işçiyi olumsuzlayan dışsal bir şey olarak görür. Dışsal bir şey olması özsel varlığına ait olmadığını gösterir. İşçi çalışırken mutsuzdur ve gönüllü değildir. Gönüllü olmaması onun çalışmaya zorlandığını gösterir. Onu çalışmaya zorlayan da kapitalisttir. Ayrıca bu çalışılan iş başkasına aittir. (Marx 2014: 78) Bütün bunlardan dolayı işçi bu çalışma filine yabancılaşır.

Yabancılaşmış emeğin üçüncü görünümü insanın türe yabancılaşmasıdır. Daha öncede bahsettiğimiz üzere Marx insan kendi geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz kendini hayvanlardan ayırdığını söylemiştir. Yani üretim insan türü için özeldir. Bu üretim sayesinde sadece bilinçte değil gerçekte de kendisini ortaya koyar ya da bir tür varlığı olarak kendini diğer varlıklardan ayırır. İşte bu yüzden insandan kendi türsel varlığının özünü oluşturan kendi üretim nesnesi koparılsa insan türe yabancılaşır;

"...insandan kendi üretim nesnesi koparıp alındığında, yabancılaşmış emek insanı kendi türsel hayatından, kendi gerçek türsel nesnelliklerinden koparıp almış olur ve onun hayvanlar karşısındaki üstünlüğünü, organik olmayan bedeninin, doğanın elinden alınması elverişsizliğine dönüştürür." (Marx 2014: 82)

İnsanın türsel varlığına yabancılaşmasının sonucu da insanın insana yabancılaşmasıdır. Bu muhtemel bir sonuçtur. İnsanın kendisine yabancılaşması öteki insanlara da yansır. Çünkü insanın kendisiyle ilişkisi başka insanlarla ilişkileri yoluyla

nesnel ve gerçek olur. “Bu yabancılaşmadan kurtulmak mümkün müdür?” diye bakıldığında Marx açısından yabancılaşmanın pratik bir çözümü vardır ki o da komünizmdir. Komünizm Marx’ın deyimiyle ortadan kaldırılmış özel mülkiyetin olumlu anlatımıdır. (Marx 2014: 108) O halde yabancılaşmanın aşılması özel mülkiyetin kaldırılmasına bağlıdır ki Marx Alman İdeolojisinde çözümü verir; “...insanlığın büyük çoğunluğunu tamamıyla ‘mülkiyetten yoksun’ hale getirmiş ve aynı zamanda onu, var olan bir zenginlik ve kültür dünyası ile çelişki içine sokmuş olması gerekir. Her ikisi de üretici güçlerin önemli bir büyümeye, yüksek bir gelişim düzeyine ulaşmasını şart koşar.” (Marx 2013: 42)

Özel mülkiyetin ilk ortadan kaldırılışı kaba komünizmdir. Kaba komünizm derken komünizmin özel mülkiyetten tam olarak sıyrılmadığı, insanların yabancılaşmayı tüm yönleriyle aşmadığı durum kastedilir. Bu olgunlaşmamış bir komünizmdir ki gerçek bir dönüşümü içermez. Özel mülkiyeti ve yabancılaşmayı tam anlamıyla bertaraf eden ve tam bir dönüşümü sağlayan komünizm gerçek komünizmdir;

“Bu komünizm, tam gelişmiş doğalcılık(natüralizm) olarak hümanizmle eşittir ve tam gelişmiş hümanizm olarak da doğalcılıkla eşittir; insanla doğa ve insanla insan arasındaki çatışmanın gerçek çözümüdür- varoluşla öz, nesneleşme ile kendini pekiştirme özgürlük ile zorunluluk, birey ile tür arasındaki kavgaın gerçek çözümüdür. Komünizm, tarihin çözülmüş bilmesidir ve kendisinin bu çözüm olduğunu bilir.”(Marx, 2014:111)

Marx’da ‘tarih’de insanın yabancılaşması ve bu yabancılaşmadan kurtulma sürecidir. Komünizm tarihteki bu yabancılaşmayı çözer ve tarihi sonlandırır. İşte tarihin sonu, çözülmüş bilmesesi olarak komünizm egemen halkların hep birden ve eş zamanlı eylemiyle mümkün olur. Yani o oluşturulması gereken bir durum ya da gerçekliğin kendisini uydurmak zorunda olduğu bir ideal değildir, gerçek bir harekettir. (Marx 2013: 43)

Sonuç olarak Marx’ın tüm düşüncesinin kökensel fikri ve bir bakıma tohumu, onun Hegel ve Feuerbach’tan aldığı yabancılaşma fikridir. Hegel yabancılaşmayı bilinç olguları düzeyinde ele alırken Feuerbach işi daha materyalist bir boyuta çeker. Ancak Marx için bu yeterli değildir; çünkü o dinsel yabancılaşmayı ele alırken insanın tek bir boyutuna vurgu yapar ve onun toplumdaki konumunu göz ardı eder. Oysa Marx yabancılaşmayı toplumsal ve iktisadi bir bağlamda ele alarak bu eksikliği gidermeye çalışır. Buna ilaveten Marx olumlu, insancı ve doğalcı eleştirinin Feuerbach’la başladığını söyler ve Hegel’den sonra gerçek kuramsal devrimi gerçekleştiren biri olarak onu eski felsefenin fatihi sayar. Sonuçta Marx yabancılaşmayı toplumsal, iktisadi kültürel boyutlarıyla ele alır. Ama burada diğerlerini belirleyen iktisadi yabancılaşmadır, üretim ilişkileridir. O insanı bu iktisadi yabancılaşmadan kurtaracak pratik çözümü de Komünizm’de bulur. Komünizm onun için tarihin sonudur.

Kaynakça

- Arslan, Ahmet. İlk Çağ Felsefe Tarihi 5. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Ateşoğlu, Güçlü. Alman İdealizmi II: Hegel. Ankara: DoğuBatı Yayınevi, 2013.
- Bozkurt, Nejat. Hegel. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Cevizci, Ahmet. Paradigma Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2010
- Cevizci, Ahmet. Felsefe Tarihi. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Copleston, Frederick. Felsefe Tarihi ciltVII. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları, 1985.
- Erdost, Barışta. Karl Marx: Yabancılaşma. Ankara: Sol Yayınları, 2010.
- Feuerbach, Ludwig. Hristiyanlığın Özü. (Çev. Devrim Bulut). Ankara: Öteki Yayınevi, 2004
- Hyppolite, Jean. Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar. Ankara: DoğuBatı Yayınları, 2010.
- Marx, Karl. Alman İdeolojisi. (Çev. Tonguç Ok-Olcay Geridönmez). İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2013.
- Marx, Karl. 1844 El Yazmaları. (Çev. Murat Belge). İstanbul: Birikim Yayınları, 2014.
- Ollman, Bertell. Yabancılaşma. (Çev. Ayşegül Kars). İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- Timuçin, Afşar. "Yabancılaşma Sorununa Genel Bakış", Felsefe Dünyası, 5 (Ekim 1992): 16-23.
- Tuğcu, Tuğcu. Yabancılaşma Problemi. Ankara: Alesta Yayınevi, 2002.
- West. David. Kıta Avrupası Felsefesine Giriş. (Çev. Ahmet Cevizci). İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2013.